

УДК 341:34.021

О.А. МІРОШНИЧЕНКО, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Ключові слова: *верховенство права, правова держава, міжнародне право, ООН*

Сучасний етап розвитку міжнародних публічних відносин вимагає від держав, які бажають вступати у міжнародні зносини, будувати свою внутрішню та зовнішню політику спираючись на принцип верховенства права. Національне законодавство держав зазвичай закріплює цей принцип у основному законі, надаючи йому таким чином особливого значення і вагомості. Однак, мета даної статі не полягає у дослідженні вагомості принципу верховенства права, а у визначенні його розуміння на рівні міжнародного права.

Необхідно зазначити, що цей принцип держави не завжди прямо окреслюють у своєму основному законі, а й інколи визначають, що будуть (або побудували) правову державу. І тому інколи саме через призму поняття правової держави необхідно розуміти, що держава дотримується і принципу верховенства права також.

Так, сам термін «*правова держава*» вперше з'явився в юридичній літературі в першій половині XIX ст. Однак, народження ідеї про праву державу відбулося у античності, коли було поставлено питання про співвідношення держави та права. Повернення до подальшої розробки цього питання відбулося під час буржуазних революцій.

В історію людства щодо розвитку розуміння таких понять, як правова держава та верховенство права назавжди увійшли імена видатних філософів, як: Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант та інші. Цим вченим-філософам ми завдячуємо тому, що сьогодні сприймається як належне, а саме: *всі закони, акти і дії держави є вторинними щодо права*

та мають бути узгоджені із правом; у правовій державі не може існувати жодного виключення щодо поширення сфери дії права, ані до жодної людини, або органів державної влади, тобто всі є рівними перед законом. І це тільки окрема невеличка частка тих основоположних принципів, що були сформовано ними задля поширення принципів правової держави та верховенства права.

Серед українських вчених, представників науки теорії права та конституційного права, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняних уявлень про зміст принципу верховенства права та його значення для розвитку доктринальних положень юридичної науки з урахуванням досвіду зарубіжних держав, слід зазначити В.Б. Авер'янова, С.П. Головатого, В.О. Зайчука, В.М. Кампо, М.І. Козюбру, А.М. Колодія, В.В. Копейчікова, Д.М. Лук'яня, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, А.О. Селіванова, В.Ф. Сіренка, Ю.М. Тодику, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка та інших.

Так, принцип *верховенства права* не виник раптово та не є надбанням сучасного світу. Зміст та сенс цього явища (використання терміну «поняття» обмежує сприйняття) вивчався, аналізувався та обговорювався протягом багатьох століть. Так, ще Платон у відомому творі «Закони» писав: «Я бачу скору загибель тієї держави, де закон не має сили та перебуває під чиєюсь владою. Однак, там де закон – повелитель над правителями, а вони – його раби, я бачу спасіння держави» [1].

При цьому, однак, не потрібно забувати про те що, для Давньої Греції само поняття *демократії* було синонімом поняття *верховенства права*. І це пов'язується із тим, що у Давній Греції не існувало органу, який би монополізував процес прийняття законів. Так, закон був продуктом активності громадян [2].

Щодо сучасних концепцій принципу верховенства права, то вважаємо за необхідне зупинитися на роботі британського юриста, спеціаліста по конституційному праву, професора А.В. Дайсі «Вступ до англійської Конституції» [3]. Однак, при вивченні робіт англійських авторів необхідно розуміти, що англійський термін «*law*» на українську мову

може перекладатися як «право», так і «закон». При цьому робота А.В. Дайсі присвячена саме верховенству права, як воно розуміється британськими юристами.

Так, А.В. Дайсі вважає, що Вестмінстерська (британська) модель конституціоналізму побудована на таких принципах, як суверенітет або верховенство парламенту, а саме представницький характер правління, який є основою демократичної держави. І другий принцип, це *верховенство права*.

При цьому, А.В. Дайсі розглядав верховенство права як обмеження (а не як повний контроль) теоретично необмеженої влади (в умовах Великобританії) держави щодо індивідуума. На його думку, принцип верховенства права є результатом існуючого прецедентного (на підставі судових рішень) права, що складається протягом багатьох років (і тому не обов'язково кодифікованого у будь-якій письмовій Конституції). На думку А.В. Дайсі, верховенство права має три основні риси: *по-перше*, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону, і при цьому сам закон повинен бути визначеним і орієнтованим на майбутнє, для того щоб направляти дії і людей і не дозволяти карати їх шляхом застосування закону зі зворотною дією. Він вважає, що влада, заснована на свободі розсуду, призводитиме до свавілля. *По-друге*, жодна людина не повинна бути вище закону, і всі класи суспільства повинні підкорятися закону в рівній мірі. *По-третє*, верховенство права повинно виникати не з якої-небудь писаної Конституції (або іншого нормативного акту), а з «прецедентного (на підставі судових рішень) права» [4]. При цьому необхідно враховувати, що остання риса не є загальнопоширеною і пов'язана, перш за все, зі специфікою британської правової системи.

Також треба звернути увагу на видатну працю Т. Вінгхема¹ «Верховенство права» [5],

¹ Лорд Томас Бінгхем, перший в історії Великобританії суддя, який займав три найбільш важливих посади в судовій системі, а саме посаду Лорда – Головного судді (глава судової системи Англії і Уельсу). Лорд Бінгхем також був Президентом и Головуючим

в якій зазначено, що *всі особи, публічні або приватні, і влада в державі, повинні бути зв'язаними та керуватися законами, які прийняті публічно та застосовуються судами*. Це ще одна риса принципу *верховенства права*.

Все зазначене вище стосується національних підходів та розуміння принципу верховенства права, які все ж таки обумовлюються національними рисами законодавства, правової системи в цілому та, навіть, особистими прихильностями авторів.

Саме тому виникає необхідність відійти від сприйняття принципу верховенства права крізь національну призму. І тут дуже доречним буде вислів О.Ф. Скакун про те, що саме «міжнародне право акумулює досягнення національних систем» [6].

Починаючи з 2008 року, в рамках Організації Об'єднаних Націй активно триває робота щодо вдосконалення розуміння принципу верховенства права. Тому тут піддамо аналізу документи та позиції ООН з цього приводу, які було прийнято на 65-тій та 66-тій сесіях ООН.

Так, на 65-й сесії Генеральної асамблеї ООН було прийнято Резолюцію Генерального секретаря ООН «Укріплення та координація діяльності ООН в сфері верховенства права» [7] та Резолюцію, основу на доповіді Шостого комітету ООН, присвячену Верховенству права на національному та міжнародному рівнях [8].

08.06.2011 р. на 66-й сесії Генеральної асамблеї ООН було прийнято Резолюцію Генерального секретаря ООН «Укріплення та координація діяльності ООН в сфері верховенства права» [9]. 13.01.2012 р. було прийнято Резолюцію, основу на доповіді Шостого комітету ООН, присвячену Верховенству права на національному та міжнародному рівнях [10].

Аналізуючи зазначені документи, можна виокремити декілька основних напрямків діяльності у формуванні принципу верховенства права на рівні міжнародного права. Так, осно-

Британського інституту міжнародного і порівняльного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=392>.

вним серед них є кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного права, здійснення і дотримання міжнародно-правових зобов'язань, що випливають як з договорів, так і з міжнародного звичаєвого права.

Наступне, це те, що верховенство права має ґрунтуватися на принципі, згідно з яким всі фізичні та юридичні особи, включаючи держави, відповідальні перед законом. Таким чином, невід'ємним елементом будь-якої концепції верховенства права на міжнародному рівні є відповідальність усіх суб'єктів міжнародного права за виконання своїх зобов'язань.

Не слід забувати, що основною метою створення ООН і міжнародного права в цілому був і залишається захист прав людини. Саме тому *всеохоплюючий та дієвий захист прав людини є безумовною складовою частиною принципу верховенства права на рівні міжнародного права.*

ООН, як універсальна організація, членами якої на сьогоднішній день є 192 держави, зазначає, що для принципу верховенства права важливе значення мають конституції держав (або аналогічні їм акти), оскільки саме через ці документи відбувається імплементація норм міжнародного права та, відповідно, розуміння принципу верховенства права.

І останнє, на чому обов'язково робиться акцент – це дотримання принципу примата права, рівності перед законом, відповідальності перед законом, неупередженого застосування законів, поділу влади, участі у прийнятті рішень, правової визначеності та недопущення свавілля, процесуальної і правової транспарентності.

Підсумовуючи все зазначене вище, верховенство права, у розумінні міжнародного права, передбачає дотримання принципу правління, відповідно до якого всі особи, установи і структури, державні і приватні, в тому числі сама держава, функціонують відповідно до законів, які були публічно прийняті, в рівній мірі виконуються і незалежно реалізуються судовими органами і які сумісні з міжнародними нормами та стандартами в області прав людини.

З 2007 року відповідальність за забезпечення загальної ефективності, координації та злагодженості діяльності у сфері верховенства права в рамках системи Організації Об'єднаних Націй покладено на Координаційно-консультативну групу з питань верховенства права [11], що діє за підтримки Підрозділу з питань верховенства права під керівництвом першого заступника Генерального секретаря.

Окремо треба зазначити, що розвиток принципу верховенства права на міжнародному рівні обумовлений принципом верховенства міжнародного права над національним правом конкретної держави. Без такого верховенства або «примату» міжнародного права, мабуть, взагалі не можливо було би говорити про існування та розвиток принципу верховенства права у міжнародному праві.

Сьогодні склалась чітка та, що важливо, дієва схема взаємозв'язків міжнародного та національного права через принцип верховенства права, яку можна означити наступним чином:

- принцип верховенства права визнається та гарантується на національному рівні держави;
- держава визнає верховенство міжнародного права над правом національним;
- міжнародне право акумулює досягнення національного права, вдосконалює та поширює, знов таки використовуючи принцип верховенства міжнародного права над національним.

Таким чином, ця схема працює не тільки в одному напрямку, але й у зворотному також. І обидві системи (національна і міжнародна), використовуючи принцип верховенства права, продовжують не тільки існувати, але й розвиватися, взаємодоповнюючи одна одну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Платон. Законы : Кн. IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/plato/02/4.html>.
2. Brian Z. Tamanaha, *On the Rule of Law: History, Politics and Theory* (2004), chap. 1, 196 p.

3. Дайси А. В. Основы государственного права Англии: Введение в изучение английской конституции. / А. В. Дайси ; перевод, дополн. по 6-му англ. изд. – 2-е изд. – М. : Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1907. – 707 с.

4. Доклад о верховенстве права, утвержденный Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (Венеция, 25–26 марта 2011 г.), Страсбург, 4 апреля 2011 года, Исследование № 512/2009, Or. Engl [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD\(2011\)003rev-rus.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD(2011)003rev-rus.asp).

5. Tom Bingham. The Rule of Law [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.penguin.co.uk>.

6. Скакун О. Ф. Теория держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

7. Second Annual Report on strengthening and coordinating United Nations rule of law activities: Report of the Secretary-General (A/65/318) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/491/01/PDF/N1049101.pdf>.

8. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей [по докладу Шестого комитета (A/65/473)], Верховенство права на национальном и международном уровнях (A/RES/65/32) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/514/48/PDF/N1051448.pdf>.

9. Annual Report on strengthening and coordinating United Nations rule of law activities: Report of the Secretary-General (A/66/33) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unrol.org/files/A_66_133rus.pdf.

10. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей [по докладу Шестого комитета (A/66/475)], Верховенство права на национальном и международном уровнях (A/RES/66/102) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unrol.org/files/GA2102Russian.pdf>.

11. Офіційна сторінка «Координаційно-консультативної групи з питань верховенства права» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unrol.org>.

Мірошніченко О. А. Принцип верховенства права у міжнародному публічному праві / О. А. Мірошніченко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 644–647 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12moaupr.pdf>

Розглянуто вплив міжнародного права на національне право держав світу на сучасному етапі розвитку. Виконано аналіз сучасних тенденцій розвитку принципу верховенства права, зокрема, верховенство міжнародного права над національним правом та визначено зміст принципу «верховенство право». Розкрито механізм взаємодії міжнародного та національного права щодо принципу «верховенство права».

Мирошніченко О.А. Принцип верховенства права в міжнародному публічному праві

Рассмотрено влияние международного права на национальное право государств на современном этапе развития. Выполнен анализ современных тенденций развития принципа верховенства права, в частности, верховенство международного права над национальным правом и определено содержание принципа «верховенство право». Раскрыт механизм взаимодействия международного и национального права относительно принципа «верховенство права».

Miroshnichenko O.A. The Rule of Law in International Public of Law

The influence of international law in domestic law of states at the present stage of development considers. The assaying of modern lines of evolution of a principle of supremacy of law is made, in particular, the leadership of international law over the national law and is spotted the principle content «rule of law». The mechanism of interaction between international and national law on the principle of «rule of law» revealed.